

УДК: 338.124.4
Примљено: 17. фебруара 2011.
Прихваћено: 04. марта 2011.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2011.
год. 18. vol. 31.
стр. 261-280.

Владимир В. Првуловић,

*Факултет за међународну економију,
Мегатренд универзитет, Београд*

Владимир М. Вучковић

*Факултет за међународну економију,
Мегатренд универзитет, Београд*

ОД СЈАЈА ДО ОЧАЈА: КРИЗА ДРЖАВЕ И ПОУКЕ ИЗ ГРЧКОГ И ИРСКОГ СЛУЧАЈА

Сажетак

Економска криза из 2008. године се са финансијског тржишта прелила на различите сегменте привреде и друштва. Током протекле године мутирала је у кризу јавних финансија појединих европских земаља, у првом реду Грчке и Ирске. У раду разматрамо узроке кризе, последице кризе и антикризне мере на националном и међународном нивоу. Циљ рада је да се сагледају заједнички фактори развоја кризе и да се размотри да ли су они специфични за одређене државе и економска окружења или је реч о искуствима која могу да послуже као генерално упозорење савременим државама, па и Србији.

Кључне речи: Грчка, Ирска, Еврозона, економска криза, буџетски дефицит, јавни дуг.

Економска криза, која драма свет од 2008. године, није ни близу краја. Успорена привредна активност, висока цена и опрезни токови међународног капитала, високи буџетски дефицити и јавни дугови, рекордне стопе незапослености, карактерисаће светску привреду и у наредним годинама. Док се лоша економска слика и опадајући животни стандард преливају на политички терен, не постоји консензус о исправној антикризној економској политици. Најдрастичнија разлика постоји између САД и Европске уније.

Док се у САД иде правцем повећања буџетског дефицита и јавног дуга – у циљу поспешивања финалне тражње, у ЕУ се чини сасвим супротно – промовише се штедња и оштро кресање буџетских дефицита.

Сви аспекти и даље актуелне кризе превазилазе оквире овог рада. Немогуће је, наиме, обухватити настанак, ширење, борбу против кризе и то у различитим државама и у различитим периодима. Нарочито када се има у виду да је криза мутирала и брзо се са хипотекарног тржишта преселила у реални сектор, а потом и у државну касу готово свих земаља света. Уместо да анализирамо актуелне покушаје усмерене ка спречавању другог таласа кризе у реалном сектору, враћамо се корак уназад и у раду покушавамо да утврдимо заједничке карактеристике и неке специфичности избијања кризе у две државе ЕУ. Поставља се питање да ли је довољно да се наведу бројни појединачни разлози или је потребно да се закључак уопшти и да се размотри да ли постоји – не (специфична) финансијска криза – већ криза државе. Јасно, важне поуке могу се извући и за Србију.

Да би се видело колико је актуелна криза важна, у првим деловима рада укратко представљамо размере кризе и одговоре на кризу, а потом се детаљније бавимо основним циљем рада – уочавањем узрока кризе у две карактеристичне државе и извођењем одговарајућих закључака.

РАЗМЕРЕ КРИЗЕ

За Ирску је добро познато да је држава ЕУ са динамичним растом, али је мање познато да је и Грчка у периоду од 2000. до 2007. године била једна од чланица са најбржим привредним растом (више од 4% просечно годишње у овом периоду). Брзорастуће економије омогућавале су јефтино задуживање и ширење буџетског дефицита и јавног дуга. Да би у континуитету испуњавале критеријуме конвергенције (потребне за чланство у Еврозони), ове две државе лажирале су податке о висини дефицита и дуга. Грчка је тако плаћала стотине милиона евра банкама (а највише америчкој банци *Goldman Sachs*, чак 300 милиона) за помоћ у тзв. креативном рачуноводству.¹⁾ Због тога је обелодањивање правих размера проблема у државној каси довело до изузетно негативне реакције инвестиционе јавности почетком 2010. године.

1) Видети, на пример: <http://www.businessinsider.com/henry-blodget-greece-paid-goldman-300-million-to-help-it-hide-its-ballooning-debts-2010-2>.

Грчка је постала највећи економски болесник Евразоне, односно Европске уније, и земља пред банкротством, са једним од највећих јавних дугова у историји који се, према подацима Међународног монетарног фонда, креће у опсегу од преко 300 милијарди евра. Грчки јавни дуг је 1995. износио 87 милијарди евра, 2000. већ 140 милијарди евра, а онда је растао муњевитом брзином: 2001. јавни дуг се попео на 150 милијарди евра, 2002. на 160 милијарди евра, а у 2003. већ на 170 милијарди евра. Дакле, за седам година, од 1995. године, дуг се готово удвостручио, а до 2010, учетворостручио у односу на његову висину у 1995. години.²⁾ Важно је сагледати и релативне величине, тј. величину наведених дефицита у државној каси у односу на новостворену вредности за једну годину (брuto домаћи производ). Грчка је, према фискалним дебалансима, у 2009. најнедисциплинованија држава у ЕУ и међу најлошијим државама у свету: буџетски дефицит је изнео нешто више од 13%, а јавни дуг 115% бруто домаћег производа. Заиста забрињавајуће!

Ирска се није задуживала као Грчка током последњих двадесетак година, али је дуг експлозивно порастао након 2006. године (када је износио 44 милијарди евра), до 2009. године (на готово 104 милијарди евра). Јавни дуг Ирске се готово утростручио за само три године. У односу на бруто домаћи производ ове земље јавни дуг је увећан са прихватљивих 25% у 2006. на високих 65% у 2009. години.

Априла 2010. године кредитни рејтинг Грчке агенција *Standard&Poors* срозала је на ниво испод инвестиционог рејтинга (тзв. *junk* рејтинг), а принос на грчке обвезнице (цена задуживања грчке државе) увећан је на чак 15%.

Најбољи индикатор привредне активности – бруто домаћи производ, сумарно указује на ефекте кризе. У Ирској је изузетно висок пад реалног БДП забележен већ у 2008. години, а и у 2009. години (3,5% и 7,6%), док је у Грчкој у 2008. реални раст успорен на 1,3%, да би у 2009. уследио пад за 2,3%. Услед замрзавања кредитног тржишта и пада тражње и поруцбина, криза се пренела са финансијског тржишта на реални сектор. Предузећа и јавни сектор отпуштају раднике и незапосленост расте. У Грчкој је стопа незапослености увећана са 7,7% у 2008. на 9,5% у 2009. години, а у Ирској са 6,3% на чак 11,9%. Двоцифрене стопе незапослености су незапамћене у развијеним земљама.³⁾

2) Подаци из базе података Међународног монетарног фонда (*World Economic Outlook Database*), могу се преузети са Интернет адресе: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx>.

3) Према статистици Европске уније (*Eurostat*): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

Ако је случај економског колапса Грчке, у главним цртама, дефинисан као последица недомаћинског, енормног трошења позајмљених пара које не могу да створе нову вредност, како дефинисати пропаст економског чуда Ирске?

Како је могуће да пропадне пројекат земље која је толико инвестирала у људски капитал, образовање висококвалификованих кадрова, обезбедила велика страна улагања у високопрофитабилну информатичку индустрију трећег миленијума, обезбедила бесплатно средњошколско образовање, стабилну социјалну ситуацију и добре законске услове неопходне за огромна страна улагања и, на бази свега тога, направила велики напредак у животном стандарду својих грађана? У чему се крила опасност економског исцрпљивања, кризе, безмало банкротирања, када је све изгледало као добро вођена економска политика? У чему се налазило зрно кризе које је брзо проклијало? Ирска влада је крајем новембра 2010. године затражила 90 милијарди међународне помоћи (од ЕУ и ММФ) како би спасила државу од банкрота. Реди се о тешкој дужничкој кризи и огромном растућем дефицитом који бацио "келтског тигра" на колена.

Доста аналитичког напора улажу домаћи и страни специјалисти да би објаснили пропаст ирског економског чуда, што није ни мало једноставно. После онолико комплимената изнетих у анализи економског успона Ирске, сада се аналитичари суочавају са потребом да се самодемантују и објасне своја и ирска изневерена очекивања.

Светски позната ревизорско-консултантска кућа *Ernst&Young* је, у својој децембарској (2010) прогнози кретања у Еврозони, упозорила на опасност да финансијска криза даље угрози јавне финансије држава и позвала Европску централну банку (ЕЦБ) да монетарном експанзијом помогне привредни раст у 2011. години.⁴⁾ У овој прогнози и додатним табелама се, као земље Југа, наводе: Шпанија, Грчка, Португал и Ирска (!?), очигледно по оцени да су то земље најжешће захваћене кризом, а као земље Севера: Немачка, Холандија, Белгија, Аустрија и Финска, по критеријуму да су најмање захваћене кризом у 2010. години.

У прогнози се наводи: "У најгорем сценарију Еврозона би могла ући у нови талас рецесије, посебно ако садашња криза изазове дужничку кризу неких земаља. Али чак и ако се овај најпесимистичкији сценарио не деси, опоравак у који Еврозона улази далеко

4) Прилог "Ризици за еврозону долазе са југа" у додатку *Big Biznis*, Biznis Info Group, www.bigevents.rs.

је спорији од нормалног, јер су пословне инвестиције и лична потрошња неуобичајено спори... Док северни део континента, изузев Ирске, бележи снажан раст, југ има тешке фискалне неравнотеже, пад цена некретнина, пропаст грађевинске индустрије, високе каматне стопе и проблеме са солвентношћу. Разлике су посебно изражене на тржиштима рада. Анализа *Ernst&Young*, заснована на моделима ЕЦБ, указује да незапосленост у Еврозони неће пасти испод 15 милиона пре 2013. године. Али док ће незапосленост у северним земљама почети да пада већ у 2011. г., у 'периферним' земљама ће се на то чекати до пет година".

Није баш нека ружичаста перспектива за земље најжешће погођене кризом.

БДП ће, по овој прогнози, за целу еврозону периоду 2011-2014. расти по стопи од 1,4%, 1,7%, 2,0% и 2,0%. Дакле, са 2013. годином би се могло сматрати да еврозона улази у стабилнији привредни опоравак, мада ће јавни дуг као постотак БДП перманентно расти од 87% у 2010, преко 90% у 2011, до 91% у 2012. и 2013. години. Тек у 2014. тај дуг би почео да пада на 90%, као и стопа незапослености, која би, после скока на 10% у 2010. и 2011, почела да опада на 9,8% у 2012, 9,4% у 2013. и 9,0% у 2014. години. Фиксне инвестиције, које су биле у великом паду 2009. за 11,3% и за 1,3% у 2010, почеће да стидљиво расту, за 1,7% у 2011, 2,7% у 2012. и за 3,6% у 2013. и 2014. години.

Као што се види из ове детаљне прогнозе ревизорско-консултантске куће *Ernst&Young*, прва права година у којој ће се осетити последице економског опоравка Еврозоне биће 2014. година. Са овим прогнозама се у основи слажу и прогнозе званичне статистике Европске уније (*Eurostat*), при чему, на нивоу земаља, ваља уочити чињеницу да Грчка и Ирска у 2010. неће остварити раст бруто домаћег производа, а Грчка чак ни у 2011. години. У 2010. години једино се још за Шпанију предвиђа пад привредне активности, а у 2011. години од земаља Еврозоне једино се Грчкој прогнозира рецесија. Наведени подаци показују да су Грчка и Ирска у најдубљој кризи у поређењу са осталим државама Еврозоне.

А до опоравка (2014. године?) треба издржати, уз обавезне драстичне економске реформе и мере ригорозне штедње, што изазива озбиљне социјалне потресе и нерасположења грађана у државама захваћеним кризом. Наравно, и уз озбиљно упумпавање новца за привредни раст у земљама Еврозоне од стране Европске централне банке.

ОДГОВОРИ НА КРИЗУ

Била је потребна енергична и мишићава финансијска помоћ ЕУ и посебно земаља чланица Еврозоне, као и заједничка акција помоћи са ММФ, како би се омогућило спасавање од колапса на дужи рок. То није прошло без проблема и драстичних условљавања унутрашњим болним реформама и кресањима буџета, уз читав пакет сурових мера, нарочито у Грчкој. Све то је изазвало бурне протесте и оштре сукобе синдиката, опозиционих партија и грађана Грчке са владом и органима реда, што је довело до нових великих штета, хапшења и повређивања полицајаца и демонстраната на улицама грчких градова. Земља је већ дуго буквално економски паралисана, али грчка ПАСОК-ова левичарска влада, која је проблем наследила од претходне владе десничарске Нове демократије, нема избора, мора да спроведе наметнуте оштре и болне резове и реформе или ће све отићи у пропаст.

Када су звона за узбуну у ЕУ и Еврозони зазвонила, било је касно, јер је грчки дуг већ нарастао на преко 300 милијарди евра, а Грчка се нашла у ситуацији да не може без стране помоћи да враћа ануитете за узajмљена и недомашински потрошена средства. Алтернативе су се кретале од проглашавања банкротства и немогућности враћања државних кредита и позајмица, уз искључивање Грчке из Еврозоне и одузимања евра као званичне валуте, до огромне помоћи и додатног задуживања Грчке из фондова Европске уније и Међународног монетарног фонда, како би јој се дала шанса да сервисира дугове и, уз ригорозну штедњу и реформе, избегне банкротство. Притом, таква решења су морала да коштају пореске обвезнике Немачке, Француске и осталих богатијих чланица Еврозоне, што је у њима стварало напетости и бунт против, како су наводили, грчког расипништва и неодговорног трошења позајмљених средстава.

Велике протесте су изазвале мере из наметнутог и обавезног владиног пакета акција за смањивање буџетског дефицита и мукотрпног и крајње неизвесног грчког изласка из дужничке кризе, донете 3. марта 2010. године: повећање пореза на додату вредност са 19 на 21%, смањивање плата запослених у државном сектору за 12%, повећање пореза на пиће и цигарете за 20%, пореза на луксузне аутомобиле и јахте за 25%, повећање старосне границе за одлазак у пензију са 61 на 65 година, али и компромисно смањивање (али не и укидање) такозване 13. и 14. плате за 30%. Помињала се чак и могућност међународне продаје појединих грчких острва, како би се покрила рупа у буџету за 2010. годину од 4,8 милијарди

евра. Према писању угледног листа *Wallstreet Journal*, грчка влада је била приморана да прода своје акције у најмање 15 различитих компанија: атинском водоводу, казину, постројењима за прераду нафте, Хеленик постбанци, националној телекомуникационој мрежи, па чак и неколико авиона Ербас 340 који су до приватизације припадали авио компанији Олимпик. Те мере су изазвале талас незадовољства широм Грчке, навикле на висок стандард и угодан живот последњих деценија. Сцене сукоба демонстраната и полиције у Атини, Солуну, луци Пиреј и другим градовима, у којима је било и недужних људских жртава, преплавиле су свет.

После великих политичких тешкоћа и отпора појединих чланица Еврозоне, 25. марта 2010. године, на Самиту ЕУ у Бриселу, усвојен је обиман и скуп програм комбиноване помоћи ЕУ и ММФ Грчкој да изађе из тешкоћа (укупно је предвиђено 110 милијарди долара помоћи, при чему је одмах исплаћено 45 милијарди), зарад спасавања групације земаља са евром као званичном валутом. Његова реализација је одмах отпочела, али уз неизвесност и предвиђања специјалиста да то неће спасити Грчку од скорог банкротства, које ће повући и друге државе у вртлог губитака и великих економских тешкоћа. Већ до краја маја 2010. године, Грчка је страним повериоцима морала да исплати 11,6 милијарди евра ануитета, што је био својеврсни тест успешности пакета за санацију стања у овој земљи, у условима великих социјалних немира. Први тест је положен, талас штрајкова у Грчкој се мало смирио, али је Грчка у изузетно тешкој кризи, чији крај се не назире.

Оно што је забрињавајуће, талас огромних економских тешкоћа је већ захватио друге чланице Еврозоне: Ирска је у колапсу, а уочљиви су болни наговештаји финансијске и економске кризе у Португалији, са предвиђањима да ће убрзо она захватити Шпанију, Италију, па чак и Француску.⁵⁾

За спасавање посрнутих економија држава чланица Еврозоне, ова групација земаља је, на мајском самиту ЕУ 2010. године, одобрила огромни пакет акција од 750 милијарди евра (500 милијарди од стране ЕУ, од чега само Немачка даје 120 милијарди, а ММФ осталих 250 милијарди евра), са могућношћу да, у најгорем сценарију, та помоћ буде повећана на читавих 890 милијарди евра. То би, према Савету гувернера Европске централне банке, било довољно да се у целини реше финансијски проблеми Грчке,

5) О могућности да се криза из Ирске прелије у Италију видети: Paolo Manasse and Giulio Trigilia, "Will the Irish crisis spread to Italy?", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5849>.

Ирске, Португалије и Шпаније и да заједничка валута евро не буде угрожена.⁶⁾

УЗРОЦИ КРИЗЕ

Још увек нема прецизних и дефинитивних дијагноза и закључака, али се усуђујемо да главне разлоге кризе, у једном слободнијем крокију, макар назначимо.⁷⁾

1. Улазак у еврозону земаља различитих карактеристика

Критеријумима из Мастрихта државама су наметнута иста правила игре, без обзира у којој фази привредног циклуса су се оне налазиле. Тако је Ирска приступила Еврозони у условима прегрејане тражње, када су јој биле потребне високе каматне стопе у циљу успоравања привреде. Ирска је добила јединствену монетарну политику и ниске каматне стопе Европске централне банке, чиме је одложено неопходно прилагођавање и даље је подстакнуто задуживање државе, привреде и грађана. Слично овоме, Грчка је под окриљем евра успела да забашури своје проблеме и да присвоји кредибилитет стабилнијих земаља, што је резултирало ниским трошковима узајмљивања и, следствено, неопрезним гомилањем дугова.

2. У кризном периоду најпре страдају (економски) мање земље

Иако, према релативним показатељима, Ирска није била најгора држава Еврозоне, пресудило је то што инвестициона јавност није имала поверења у одрживост ирске стабилности. Мању земљу, наиме, могу да дестабилизују и мањи износи шпекулативног капитала и због тога она улива мање поверења од веће земље. Када зараза крене, као што је то био случај са Грчком, следеће мете вируса су земље мање економске снаге.

6) За критику интервентних пакета ЕУ више видети у: Barry Eichengreen, "Ireland's rescue package: Disaster for Ireland, bad omen for the Eurozone", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5887>.

7) О појединим факторима настанка кризе у Ирској видети: Morgan Kelly, "Whatever Happened to Ireland?", *CEPR Discussion Paper*, No. 7811, 2010. и Patrick Honohan and Philip Lane, "Ireland in Crisis", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3162>, а за кризу у Грчкој Rebecca Nelson, Paul Belkin and Derek Mix, "Greece's Debt Crisis: Overview, Policy Responses, and Implications", *CRS Report for Congress*, No. 7-5700.

3. Дугови су зли дугови

Огромна средства добијена од бесповратних кредита и помоћи ЕУ, али и банкарских класичних кредита и позајмица, Грчка је користила за улагања у модерну и неопходну инфраструктуру (савремене скупе аутопутеве преко тешког терена, велелепне и скупе мостове, реконструкцију лука и складишта и друго), али и изградњу модерних стадиона и спортских хала и објеката бриљантне архитектуре, као и организацију Олимпијских игара и друге манифестације. Рекло би се: то је нешто што остаје Грчкој заувек, што доприноси развоју туризма као главне привредне гране, развоју спорта и побољшавању међународног имиџа Грчке и сл. Али је чињеница да побројана скупа инфраструктура, иако је нужна, уопште не враћа или враћа на дуги рок уложена средства, која се са каматом морају отплаћивати међународним банкама, не ствара брзо додати доходак, па ни нова радна места, не оплођује тако брзо или уопште уложени узајмљени капитал. Дакле, лепо је да се види, важно је за модерни туризам, али не ствара нову вредност у краћим периодима, а дуг се нагомилава и мора се враћати увећан за камате поверилаца. Грчка је очигледно морала много пажљивије да узајмљује и скромније да троши узајмљена средства.

Ирски јавни дуг, као што смо видели, није био толико висок у преткризном периоду, али су изузетно високе помоћи банкарском сектору из буџета у кратком року довели јавни дуг до алармантног нивоа. Зато постоји опасност да Ирски буџет буде трајно оптерећен враћањем камата за дугове формиране у последње две-три године.

4. Жеља да се животни стандард подигне до нереалног нивоа

Грчка је, у претходним раздобљима, учинила знатне напоре да побољша стандард и услове живота својих грађана. Статистички гледано, званично, скоро да је достигла основне просечне економске податке из ове области у земљама ЕУ (просечна примања, социјална давања, буџетски дефицит, стопа незапослености и др). Грчка, на пример, има пет пута више јавних службеника по глави становника него Велика Британија. Инжењер на државној железници има плату од 7.000 евра месечно!? Но, да ли је то било реално, засновано на стварној економској снази и потенцијалу Грчке? Да ли је Грчка истинито приказивала економске параметре у редовним извештајима који су достављани надлежним телима ЕУ и Еврозоне? Наравно да није.

Запосленима је, на пример, као специјални бонус, одобрава на тринаеста (за Божић), па чак и четрнаеста плата (за Ускрс)!? Да

ли је то била куповина социјалног мира и наклоности бирача или жеља да се потпуно вештачки, без реалне економске заснованости подижу примања и стандард грађана, остаје да се утврди. Економске последице су, у сваком случају, биле катастрофалне. Већ сама одлука о укидању тих бенефиција у времену кризе протумачена је као објава рата синдикатима и изазвала је уличне демонстрације у највећим грчким градовима.

Грчка се протегла преко свог губера и могућности и трошила оно што није зарадила ни произвела, достављајући фризиране и улешане податке о стварном економском стању у земљи специјализованим телима ЕУ. То није могло да траје у недоглед, могла је да заваравала себе у циљу социјалног мира, али не предуго повериоце и органе ЕУ. Када се суочила са чињеницом да не може да плати доспеле огромне ануитете (само у 2010 години обавезе према повеориоцима износе 54 милијарде евра!?), истина је пукла пред очима Европе и главних поверилаца, али и њених грађана.

5. Привредни раст који генерише дебалансе

Грчка, земља са 78% необрадивог земљишта, не производи довољно прехранбених намирница ни за потребе својих грађана, а камоли за потребе, како се сама определила, високог и ексклузивног туризма и гостију из целог света. Дакле, све што је за такав концепт развоја главне привредне гране потребно, морала је да увози из земаља у окружењу. А то мора да се плаћа. Изванредно маслиново уље, нешто рибе, поврћа и агрума, очигледно није довољно за дугу туристичку сезону на неколико стотина грчких острва. У међувремену, суседна Турска и медитеранске земље Кипар, Малта, Египат, Тунис, Мароко и друге, развијале су концепт масовног, јефттинијег и скромнијег туризма и, у време кризе, преотеле велики део туристичке клијентеле принуђене на стежање каиша. Грчка је, са својим високим ценама смештаја и услуга, постала недоступна за велики број страних туриста и почела да бележи губитке и пад прихода од туризма, као главне привредне гране.

Када је Ирска у питању, структура економије је у потпуности одговарала структури најразвијенијих земаља, са доминантним учешћем услуга у стварању бруто домаћег производа. Пренадувано тржиште некретнина и неопрезно банкарско пословање довели су до погрешне алокације ресурса и удаљавања државе од здраве привредне структуре. Област која је заслужна за привредни раст Ирске током двехиљадитих је и грађевинарство. Нагли пад грађевинарства, повезан са избијањем кризе, укочио је и овај мотор привредног раста Ирске.

6. Недисциплинована фискална политика и нестабилне јавне финансије

Да би осигурала зацртани преамбициозни стандард грађана и високе услове живота, социјалних давања и инфраструктуре разуђене земље, Грчка је морала много да улаже и бележи сталне буџетске дефиците (у 2009. години износио је рекордних 13%, о чему је већ било речи).

А шта је са пореским и другим приходима којима се буџет пуни и финансира? Једна од водећих привредних грана Грчке, осим туризма, јесте поморски саобраћај, не само ради повезивања острва са копном и главним градовима, већ посебно за међународни транспорт робе за домаће и, нарочито, стране кориснике. То је значајна шанса, али у чему је проблем? Велика грчка трговачка флота је углавном регистрована у удаљеним пореским рајевима и дестинацијама, носи домицилне заставе Панаме, Бермуда и осталих земаља, па, самим тим, порезе од прихода остварених у међународном трговинском поморском саобраћају убира неко други, а не Грчка. Менталитет грчких привредника је традиционално упућен на праксу да се, колико год се може, избегне плаћање пореза и доприноса, не само на предузетништво и приходе, него и на луксузне куће, летњиковце, виле и базене, јахте и приватне објекте, а држава није учинила довољно напора да наметне неопходну пореску дисциплину од које зависи државни буџет. Према подацима ММФ, нешто више од 8.000 Грка држави, на име неплаћеног пореза, дугује 20 милијарди евра⁸⁾.

Када је Ирска у питању, ниски порези у циљу привлачења иностраних компанија и подстицања домаћег предузетништва вратили су се као бумеранг када је у кризи наступила осека прихода а плима расхода (ради покрића финансијских губитака). Уз то, знатан део пореза потицао је по основу финансијских трансакција и зависио је од висине цена финансијских производа. Пошто су опали промет на финансијском тржишту и цене финансијских инструмената, опали су и порески приходи. Процењује се да је од 2007. до 2009. године дошло до пада јавних прихода Ирске за 20%, док су се јавни расходи увећали за 9%.⁹⁾

Такође, устаљена корупција, посебно у пореским службама и здравству, по чему је Грчка на водећој позицији у ЕУ, у 2009. години је овој држави нанела штете од око милијарду евра, према по-

8) Податак из чланка "Цврчак и мрав" Бошка Јакшића, *Политика*, 16. мај 2010, стр. 6.

9) Morgan Kelly, "Whatever Happened to Ireland?", ибидем.

дацима организације *Transparency International*. Резултат је стални и све већи буџетски дефицит.

Из фондова ЕУ за развој Грчке, средства су, према открићима грчких медија, у дужем периоду крајње недوماћински трошена.

У сивој економији у овој земљи се реализује четвртина укупног друштвеног производа. Корупција и привредни криминал су односили огроман део расположивих средстава. Као један од драстичних примера медији су навели плате запослених на исушивању мочваре на северу Грчке. Мочвара Копаис је исушена далеке 1957. године, а запослени на пројекту (њих 30) су наставили да примају плате од 2500 евра месечно, све до скорашњег открића ове драстичне неправилности.¹⁰⁾ Али ово није био усамљени, парадоксални случај. Много је било примера олаког трошења новца, посебно оног који је држава са каматом морала да враћа. То није могло да некажњено прође, било законским санкцијама или државним губицима, а државни органи ништа нису предузимали у дужем периоду.¹¹⁾

7. Нерегулисани финансијски производи

Криза је започела у финансијском сектору, пошто су банке и друге финансијске институције на тржишту нудиле производе са замагљеним односом између ризика и приноса. Изгледало је, другим речима, да су финансијски производи мање ризични него што је то било случај, па је трговина таквим инструментима више подсећала на рулет него на озбиљну и друштвено корисну активност. Пошто су транснационалне банке пустиле своје пипке широм света, јасно је да ни Ирска и Грчка нису била заобиђене. Грађевински бум у Ирској био је праћен неопрезним кредитирањем (формирао се кредитни балон) и нереално високим ценама некретнина. Губици финансијских институција су испровоцирали масивне државне интервенције и велике инјекције из буџета држава. Отуд је спасавање приватних институција о државном трошку продубило рупе у националним буџетима.

8. Ванредни догађаји

Грчку су, у дужем периоду, задесиле природне и друге непогоде које су нанеле велике штете објектима, привреди, инфра-

10) “Цврчак и мрав”, ибидем.

11) О корупцији и могућностима за њено решавање у Грчкој видети Paul Romer, “Cutting the corruption tax”, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5394>.

структури и изискивале велике трошкове за накнаду штете и обнову уништеног. Дуготрајна суша, огромни шумски пожари усред туристичке сезоне, поплаве у зимском периоду, нанели су велике материјалне штете. Грчка није располагала довољним материјалом и авијацијом за борбу против пожара на острвима, који су спалили многе објекте и изнудили паничну евакуацију страних туриста и домаћег становништва усред летње сезоне. Велики су издаци били за решавање ових проблема и покривање губитака. Осигуравајући заводи нису могли сами да сносе све издатке за надокнаду штете.

Штете изазване демонстрацијама и бројним протестима, уз губитак радних сати, али и уз уништавање јавних објеката Молотовљевим коктелима, ломовима и пљачкањима радњи, чак и са људским жртвама, само су додали штету на проблеме намерно изазваних или пожара услед високих летњих температура и услед непажње туриста и домаћег становништва.

Све је то морало да се плати и надокнади, а превремени одлазак туриста и надокнада њихове штете су само доливали уље на ватру.

9. Зависност од страних директних инвестиција

Ирска рецесија је последица и драстичног пада страних улагања.¹²⁾ Пошто је ирски модел економског раста био базиран на великим страним улагањима у ИТ индустрију и високопрофитабиле погоне, Ирска је као магнет за њихово привлачење одредила политику ниских пореза на добит (12,5%), што је било примамљиво за англосаксонске, посебно америчке компаније и улагаче. Отворане су бројне ирске испоставе америчких компанија, од компјутерских цинова, до фармацеутских и других корпорација, тако да је у време највећег ирског успона читавих 20% БДП Ирске долазило од страних компанија. Шта је у томе лоше?

Стране компаније су налазиле мотиве за своје пословање у Ирској у ниским порезима и јефтинијој, а стручној радној снази. Али ниски порези значе мање буџетских прихода за државу и њене огромне издатке у социјалној, образовној области и подизању животног стандарда. Ниже наднице за запослене значе и већа задужења за све високе прохтеве грађана и друштва. Застој, а затим и драстичан пад страних улагања, због финансијске кризе и економске рецесије која је захватила Северну Америку као главног улагача у ирску привреду, значио је и потпуни подбачај ионако малог

12) Holger Gorg, Aoife Hanley and Eric Strobl, "FDI in Ireland: New Findings for Grants and Local Partnerships", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5619>.

буџетског прихода на бази пореза на профит. Буџетски дефицит је бивао све већи, а рецесија је наметнула и потребу рационализације и планираног смањивања броја запслених у страним филијалама¹³⁾ (америчких и других) фирми на ирској територији. Круг се затворио тако да је Ирска све више западала у дужничку кризу. Обавезе државе у унутрашњем функционисању привреде, јавне администрације и предузетих реформи су остале исте или се повећале, а буџетски приходи, од којих се све то финансира, све мањи, тако да је растао унутрашњи и спољни јавни дуг који је Ирску довео у колапс.

Ирски независни финансијски експерт и саветник при ЕУ у Бриселу Кевин Њумен је то овако објаснио: "Са пропашћу финансијских фондова и банака у САД, ирске банке изгубиле су главни извор прихода. Бум на тржишту некретнина завршио је у стрмоглавом паду. Ризична улагања и сувише слободна јавна потрошња јевтиног новца довели су до краха. А онда је држава дала гаранције. Нормално је било што су гарантовали за депозите, али влада је отишла предалеко са гаранцијама за дугове банака и створила катастрофалну ситуацију. Верујем да је то била политичка одлука. На крају Даблин се окренуо драстичном смањењу трошкова и међународној помоћи, што је добро."¹⁴⁾ Ми бисмо додали – и једино могуће, како би се Ирска спасила од банкротства.

10. Криза Еврозоне

Ирска криза се показује и као криза Еврозоне, што повећава изгледе солидарне помоћи да се она превазиђе. После Грчке, Еврозону и ослабљени евро потресла је у само седам месеци 2010. године друга земљотресна криза. Ирска, северна англосаксонска земља са веома привлачним условима за страна улагања из огромне и богате дијаспоре у Северној Америци, али и осталих прагматичних инвеститора, запала је у агонију. Одмах су се огласили европски високи званичници. Председник Европског савета Херман ван Ромпај је био децидиран: "Сви морамо да радимо заједно ако желимо да еврозона преживи ову кризу. Ако еврозона не преживи, неће ни Европска унија." На то је дошла драматична изјава немачке

13) Још септембра 2009. године, Европска комисија је најавила помоћ од 1,8 милиона евра за 2400 ирских радника који су изгубили посао у фабрици рачунара Dell у Лимерику, у Ирској. Губитак посла је резултат пада продаје рачунара за 23%, а помоћ је намењена тражењу новог запослења. Таквих случајева је касније било много више. Извор: http://ec.europa.eu/financial-crisis/infex_en.htm.

14) Навод из чланка "Досије: Криза у еврозони – ЕУ споро реагује на кризу" Владимира Јокановића, Политика, 29. новембра 2010, стр. 2.

канцеларке Ангеле Меркел “Евро је у изузетној опасности након ирске кризе.”¹⁵⁾ Ово све допуњује податак америчке *City bank* да су три земље чланице еврозоне – Грчка, Ирска и Португалија – искључене из међународног тржишта хартија од вредности. Шта је у свему томе добро?

Овако озбиљна криза у Ирској, схваћена као озбиљна претња опстанку Еврозоне и евра као заједничке валуте 16 земаља ЕУ, наметнула је неопходност хитне и неизбежне солидарне помоћи у спасавању Ирске од банкрутства које угржава цео успостављени систем Еврозоне.¹⁶⁾ То намеће додатне финансијске обавезе најразвијенијим земљама и њеним пореском обвезницима, али спасава цео систем из кога и од кога су оне имале значајне користи. Парадоксално или не: што је озбиљнија структурална криза која је захватила Ирску, то су повећани изгледи за њено превазилажење заједничком финансијском инјекцијом других земаља Еврозоне, базиране на сопственим интересима заштите тешко успостављеног система евра као заједничке валуте и заједничке финансијске политике дириговане од стране Европске централне банке. То такође намеће потребу озбиљних реформи система, повећане контроле и надгледања унутрашње финансијске политике сваке земље чланице понаособ, што ће у заједничком интересу допринети његовом бољем функционисању у будућности.¹⁷⁾ Бар се надамо.

А да се од заједничког пројекта не одустаје сведочи чињеница да је, са почетком 2011. године, у клуб привилегованих чланица Еврозоне примљена још једна, седамнаеста држава – Естонија.

15) “Еврозона на ‘Мажино’ линији”, Политика, 29.11.2010

16) Види чланак (односно иступање пред Привредном и индустријском комором у Даблину 10.09.2009) Margot Wallstrom, потпредседнице Европске комисије, “Facing the crisis together: Ireland and the EU”, на сајту ЕУ под ознаком Speech/09/383. У њему се најављује Европски план за опоравак привреде за 2009. у износу од 400 милиона евра за стимулисање потражње, отварање нових радних места и заштиту стандарда, као и његово повећање за 45% у 2010. за развој и повећање запослености, као и 30 милиона евра кредита за мала предузећа. Очигледно да све то није помогло да се заустави талас криза који је почео са Грчком, па захватио Ирску и сада се шири на Португалију, Шпанију и даље.

17) У марту 2010, на сајту Европске комисије, појавио се прилог “Помозимо Ирску, помозимо Европу”, са поднасловом “Подржати економски опоравак у Ирској”. У оквиру тог прилога објављен је податак да ће ЕУ инвестирати преко 228 милиона евра, у периоду 2007-2013, за за серију пројеката за будући развој Ирске покрајине Мидланд, помажући предузетништво, стимулишући иновације и развој светске класе транспорта и инфраструктуре. Програм треба да допринесе отварању 4000 нових радних места у одабраним компанијама, да подржи 2500 малих предузећа и успостави светску интернет комуникацију у 8000 компанија у поменутом региону. Извор: http://ec.europa.eu/financial-crisis/infex_en.htm

*
* *

Кризе у Грчкој и Ирској, а и другим државама Европске уније, повезане су са светском финансијском кризом чије су жариште Сједињене Америчке Државе и 2008. година. Ипак, сагледавање узрока настанка и разбуктавања кризе указује на чињеницу да би криза настала и без иницијалне варнице из Америке. Привредни раст и пораст животног стандарда били су утемељени на дугорочно неодрживим основама и то је нешто што би све државе требало да имају у виду. У наставку износимо поуке из грчког и ирског искуства.

Прво, интеграциони процеси носе многобројне користи (интензивирање трговине, позајмљивање кредибилитета стабилнијих чланица интеграција, новчана средства из регионалних фондова, уклањање баријера пословању и слично), али излажу државу ризику по основу губитка (економске) самосталности. Како искуство Грчке и Ирске показује, јединствена монетарна политика може на кратак рок да делује позитивно на привредни раст, али и да, уколико је исувише експанзивна, посеје семе будућих криза. С обзиром на то да се по уласку у интеграцију (Европску унију) по дефиницији губе неки инструменти економске политике, о потребним привредним прилагођавањима треба размишљати на време, у периоду пре чланства.

Друго, мање земље немају луксуз да воде недисциплиновану економску политику. И код нас се некритички преузима висина јавног дуга од 60% бруто домаћег производа као граница до које висина јавног дуга може да се толерише (то је један од критеријума конвергенције из Мастрихта). Искуство Ирске показује да граница толеранције може да се пређе и раније и да задуживање државе треба да буде обуздано на време (у Србији јавни дуг тренутно износи око 40% бруто домаћег производа, а фискалним правилима дозвољен је раст јавног дуга до 45% бруто домаћег производа).

Треће, инострана средства по основу страних директних инвестиција и кредита не смеју се нерационално трошити за текућу потрошњу и вештачко и привремено подизање животног стандарда. Случај Грчке показује да чак ни капиталне инвестиције не одбацују довољан доходак у кратком року и да је и у овој области потребно бити обзирив. Финансирање високог стандарда из дугова ствара услове за економске потресе који ће врло брзо поништити

бољи живот и створити незапосленост, ниске плате и пензије и беду.

Четврто, промоција привредног раста на основама које су присутне у другим земљама (копирање привредног система других) не гарантују успешне привредне резултате. Напротив, може се испоставити да ресурси државе уопште не подржавају пројектовану привредну структуру. Такав је случај са Ирском (и још драстичнији – са Исландом), донекле и са Грчком, државама које су запоставиле традиционалне области (под којим се подразумевају и области изграђене након седамдесетих година) и кренуле путем финансијских иновација и, како се показало, разорних банкарских производа.

Пето, стране директне инвестиције немају само позитивне карактеристике (које су несумњиве и које не треба доводити у питање), пошто могу да пресакну или пронађу другог домаћина. Даље, велике компаније су подложније поремећајима у свету, па држава може бити захваћена кризом услед проблема која има компанија у другим земљама. Подстицање страних инвестиција повољним пореским окружењем и ниским надницама, показало се у овој кризи, представља такође мач са две оштрице.

Шесто, тржиште подстиче предузетништво, иновације и, у општем случају, привредну динамику и привредни раст. Ипак, не сме се под окриљем тржишта штитити хазардерско понашање финансијских институција. Финансије морају бити регулисане.

Vladimir V. Prvulovic and Vladimir M. Vuckovic

FROM GLORY TO DESPAIR: STATE CRISIS AND THE LESSONS OF GREEK AND IRISH CASES

Summary

The economic crisis in 2008 spilled from financial markets to various segments of the economy and society. During the past year, crisis has mutated into a crisis of public finance in some European countries, primarily Greece and Ireland. We discuss the causes of the crisis, the consequences of the crisis and the anti-crisis measures at the national and international level. The aim is to review the common factors of the crisis and to consider whether they are specific to certain countries and economic environment or their experiences can serve as a general warning to modern states, including Serbia.

Key words: Greece, Ireland, eurozone, economic crisis, budget deficit, public debt.

ЛИТЕРАТУРА

- Blanchard, Olivier, "The Crisis: Basic Mechanisms, and Appropriate Policies", *IMF Working Paper*, No. 80, 2009, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp0980.pdf>.
- Eichengreen, Barry, "Ireland's rescue package: Disaster for Ireland, bad omen for the Eurozone", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5887>.
- Gorg, Holger, Hanley, Aoiife and Strobl, Eric, "FDI in Ireland: New Findings for Grants and Local Partnerships", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5619>.
- Honohan, Patrick and Lane, Philip "Ireland in Crisis", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3162>.
- International Monetary Fund, *Global Financial Stability Report*, različiti brojevi, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/GFSR/index.htm>.
- International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, različiti brojevi, <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>.
- Kelly, Morgan, "Whatever Happened to Ireland?", *CEPR Discussion Paper*, No. 7811, 2010.
- Manasse, Paolo and Trigilia, Giulio, "Will the Irish crisis spread to Italy?", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5849>.
- Nelson, Rebecca, Belkin, Paul and Mix, Derek, "Greece's Debt Crisis: Overview, Policy Responses, and Implications", *CRS Report for Congress*, No. 7-5700.
- Romer, Paul, "Cutting the corruption tax", <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5394>.
- Taylor, John, "The Financial Crises and Policy Responses: An Empirical Analysis on What Went Wrong", *NBER Working Paper* No. 14631, 2009, <http://www.nber.org/papers/w14631>.
- Walstrom, Margot, "Facing the crisis together: Ireland and the EU", *Lisbon Treaty Business Lunch at Chamber of Commerce and Industry*, Speech 09/383.

Abstract

The economic crisis that is shaking the world since 2008 is not even close to the end. Slow economic activity, high prices and cautious flows of international capital, high budget deficits and public debt, record unemployment, will characterize the global economy in the coming years. In this paper we try to find common features and some specifics of the crisis in two EU states.

Fast-growing economies of Greece and Ireland enabled cheap borrowing and expanding budget deficit and public debt. In order to continuously fulfill the convergence criteria for membership in the euro area, countries have faked data on the amount of deficit and debt. In 2010 it was clear that Greece is the biggest economic patient in eurozone and that country is before the bankruptcy, with one of the largest

public debt in history that is more than 300 billion euros (which is 115% of gross domestic product). Ireland's public debt almost tripled in just three years and is now about 65 billion euros, which is high 65% of gross domestic product. In Ireland, the high decline in real GDP was recorded already in 2008 and in 2009 (3.5% and 7.6%), while in Greece in 2008 real growth slowed to 1.3% and decrease by 2.3% followed in 2009. In Greece, the unemployment rate increased from 7.7% in 2008. to 9.5% in 2009, and in Ireland from 6.3% to as much as 11.9%.

It took a robust financial assistance from the EU and the eurozone, as well as joint action with the IMF, to avoid the collapse in the long run. Alternatives ranged from the declaration of bankruptcy, and inability to repay public credit and loans, to the exclusion of Greece from the eurozone and the seizure of the euro as official currency and huge aid and additional borrowing of Greece from the funds of the European Union and the International Monetary Fund. Large protests have arisen from imposed measures and government actions to reduce the budget deficit, in March 2010. Comprehensive and costly program of combined EU and IMF aid was adopted to get Greece out of trouble. It provided a total of 110 billion dollars in aid, with immediate payment of 45 billion. Finally, the eurozone on the May EU summit approved the emergency package of 750 billion euros.

Causes of problems in Greece and Ireland could be systematized as follows: countries with different characteristics joined the eurozone, crisis primarily hurts smaller countries, excessive debt, unrealistically high living standards, economic growth that creates imbalances, poor fiscal policies and fiscal irresponsibility, unregulated and risky financial operations, accidents, the dependence on foreign direct investment, the crisis of the entire eurozone.

It can be concluded that integration processes bear numerous benefits, but also expose the country to the risk based on the loss of independence. Second, smaller countries do not have the luxury of undisciplined economic policies. Third, foreign assets from foreign direct investment and loans should not be spent irrationally for current consumption, and for artificial and temporary high living standards. Fourth, copying economies of other countries does not guarantee successful results in other countries. Fifth, foreign direct investments have not only positive attributes. Sixth, the market promotes economic dynamism and economic growth, but sensitive areas such as finance, must be regulated.

